

РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

©2019 ЧАТЧЕНКО Т. В., ДАВИДОВА І. А.

УДК 331:126
JEL: E24; J01; J45

Чатченко Т. В., Давидова І. А. Ринок праці в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку

Мета статті – аналіз сучасного стану ринку праці України та узагальнення світового та вітчизняного досвіду у сфері управління людськими ресурсами. Ринок праці є важливим елементом національної економічної системи країни. Питання зайнятості населення, заробітної плати та інші проблеми розвитку ринку праці знаходяться у сфері не лише суто економічних, а й соціально-політичних інтересів і широкого загалу, і політиків. Продавці на цьому ринку є економічно активним населенням країни, яке забезпечує надходження до бюджетів різних рівнів через податки та збори. Водночас ці суб'єкти можуть переміститися в іншу державу чи регіон, через що втрачаються бюджетні надходження, зменшується валовий внутрішній продукт відповідної території, відбувається відтік висококваліфікованих кадрів тощо. Можливість переміщення людей через кордони зростає зі зростанням глобалізаційних процесів, зниженням як фізичних бар'єрів, так і формальних: відміна або спрощення візових режимів між країнами, збільшення кількості перевізників різних видів транспорту, спрощення трудового законодавства різних країн, що дає змогу суб'єктам підприємницької діяльності цих країн наймати іноземних громадян. У статті визначено негативні риси, притаманні ринку праці України, та запропоновано конкретні напрями та заходи з їх усунення.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, населення, безробіття.

DOI:

Рис.: 4. **Бібл.:** 9.

Чатченко Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

Давидова Ірина Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

УДК 331:126
JEL: E24; J01; J45

Чатченко Т. В., Давидова І. А. Рынок труда в Украине: современное состояние и перспективы развития

Цель статьи – анализ современного состояния рынка труда Украины и обобщение мирового и отечественного опыта в сфере управления человеческими ресурсами. Рынок труда является важным элементом национальной экономической системы страны. Вопросы занятости населения, заработной платы и другие проблемы развития рынка труда находятся в сфере не только чисто экономических, но и социально-политических интересов и широкой общественности, и политиков. Продавцы на этом рынке являются экономически активным населением страны, обеспечивают поступления в бюджеты различных уровней через налоги и сборы. В то же время эти субъекты могут переместиться в другое государство или регион, из-за чего теряются бюджетные поступления, уменьшается валовой внутренний продукт соответствующей территории, происходит отток высококвалифицированных кадров и т. п. Возможность перемещения людей через границы возрастает с ростом глобализационных процессов, снижением как физических барьеров, так и формальных: отмена или упрощение визовых режимов между странами, увеличение количества перевозчиков различных видов транспорта, упрощение трудового законодательства разных стран, что позволяет субъектам предпринимательской деятельности этих стран нанимать иностранных граждан. В статье определены негативные черты, присущие рынку труда Украины, и предложены конкретные направления и меры по их устранению.

Ключевые слова: рынок труда, занятость, население, безработица.

Рис.: 4. **Библ.:** 9.

Чатченко Татьяна Викторовна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории и экономических методов управления, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

Давидова Ирина Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории и экономических методов управления, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

UDC 331:126
JEL: E24; J01; J45

Chatchenko T. V., Davydova I. A. The Labor Market in Ukraine: the Current Status and Prospects for Development

The article is aimed at analyzing the current status of the Ukrainian labor market and summarizing both the world-wide and the national experience in the sphere of human resources management. The labor market is an important part of the country's national economic system. Issues of the population's employment, wages and other problems of development of labor market do not belong to the sphere of exclusively economic issues, but also to the sphere of socio-political interests of both the general public and politicians. Sellers in this market are economically active population of the country, they provide revenues to budgets of various levels through taxes and fees. At the same time, these actors may move to another countries or regions, causing losses in budget revenues, reduce in the gross domestic product of the territory concerned, outflow of highly skilled personnel, etc. The possibilities of people traveling across borders increase with the growth of globalization processes, the reduction of barriers both physical and formal: abolition or simplification of visa regimes between countries, increase in the number of carriers of different kinds, simplification of labor laws of different countries, allowing the business entities of these countries to hire foreign citizens. The article defines the negative features inherent in the Ukrainian labor market and proposes specific directions and measures to eliminate them.

Keywords: labor market, employment, population, unemployment.

Fig.: 4. **Bibl.:** 9.

Chatchenko Tatyana V. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Davydova Irina A. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Дослідження ринку праці України є актуальною проблемою через те, що в сучасних умовах глобалізації та інтеграції економіки у світовий простір проблема зайнятості населення країни стає надзвичайно гострою. Відтік спеціалістів з України, зниження зацікавленості роботодавців у вітчизняних спеціалістах та рівня кваліфікації працівників окремих сфер стають тими проблемами, вирішення яких повинно стати пріоритетними. Міграція населення в інші країни є достатньо суперечливою тенденцією, яка потребує більш детального дослідження та розробки адекватного комплексу інструментів державного регулювання ринку праці. Тому дослідження стану та тенденцій розвитку ринку праці є актуальним.

Проблеми розвитку ринку праці України, його сучасний стан і перспективи розвитку, міграція, безробіття є об'єктом наукових досліджень багатьох вітчизняних вчених, зокрема: В. Близнюк, В. Петюха, І. Бондар, Е. Лібанової, І. Дехтярьової, А. Колота, М. Войнаренко, Д. Богині, І. Петрової, М. Ведернікова, О. Піщуліної, В. Гриньова, С. Гуткевич, І. Карпучно, І. Колесник, С. Кривенко, П. Мазурок, Т. Мостенської, Г. Осовської та ін. Разом з тим, потребує додаткового дослідження ринок праці в Україні в контексті європейського досвіду та більш змістовний аналіз його структури.

Мета статті – аналіз сучасного стану ринку праці України та узагальнення світового та вітчизняного досвіду у сфері управління людськими ресурсами.

Основні результати дослідження. Пропонується розглянути структуру ринку праці, яку наведено на рис. 1.

Зазначимо основні компоненти ринку праці:

- ✦ суб'єкти ринку;
- ✦ юридичні норми, економічні програми, тристоронні угоди та колективні договори;
- ✦ ринковий механізм (попит і пропозиція робочої сили, ціна праці, конкуренція);

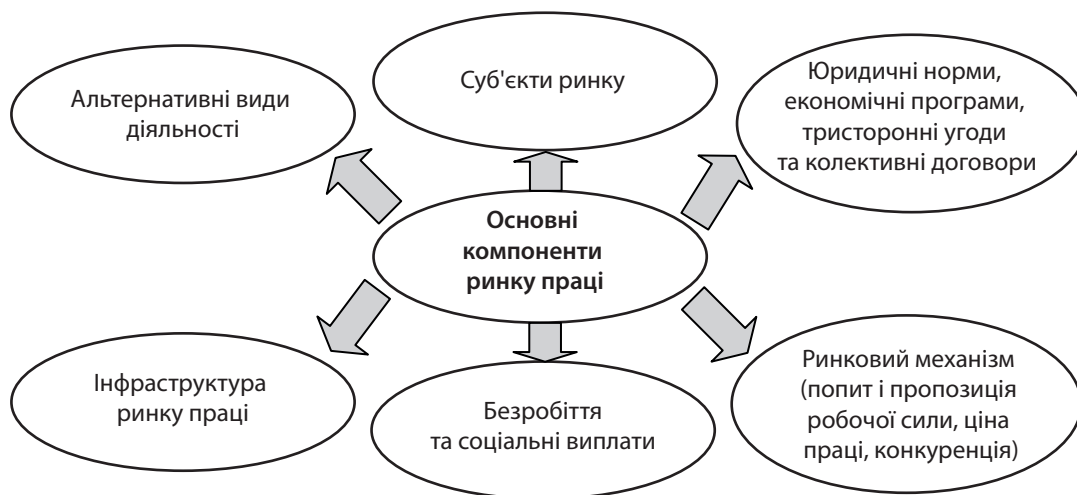

Рис. 1. Структура ринку праці

Джерело: складено за [1].

- ✦ безробіття та соціальні виплати, пов'язані з нею;
- ✦ інфраструктура ринку праці;
- ✦ альтернативні види діяльності.

Структуру зайнятого населення, наведена на рис. 2, свідчить, що зміни у структурі ВВП, а відповідно, у структурі зайнятості, відбуваються повільно, але все ж ми бачимо зниження показників у промисловості, будівництві, фінансовій та страховій діяльності, в операціях з нерухомим майном.

Водночас зайнятість зростає в таких галузях економіки: інформація та телекомунікація; державне управління й оборона; загальнообов'язкове страхування; невеликі темпи зростання у мистецтві, спорті, розвагах і відпочинку. Зростання зайнятості в обороні цілком обґрунтовано через проведення антитерористичної операції та операції об'єднаних сил на сході країни. Відповідні тенденції в галузі інформації та телекомунікації спостерігаються також давно, завдяки орієнтації української економіки на розвиток ІТ-галузі; питома вага зайнятості в сільському господарстві незмінна при нарощуванні та розвитку галузі, що може свідчити про її інтенсивний розвиток.

Розглянемо більш детально безробіття за тривалістю пошуку роботи (рис. 3) та причин незайнятості (рис. 4).

З аналізу результатів, які представлені на рис. 3, ми можемо зробити висновки, що найчастіше люди шукають роботу протягом 1–3 місяців та від 3 до 6 місяців. Також спостерігається досить велика питома вага тих, хто шукає роботу більше 12 місяців, але вона знижується (середньорічні темпи зростання – 98,64%). Проте це свідчить, що такі люди досить складно «знаходять себе» в структурі економіки країни, що може бути пов'язано із вищезазначеною зміною у структурі зайнятості та необхідністю підвищення кваліфікації чи перекваліфікації безробітного.

Рис. 2. Структура зайнятого населення за видами економічної діяльності у 2016 р. (у % і середньорічні темпи зростання питомої ваги виду діяльності за 2012–2016 рр.)

Джерело: складено автором за [2].

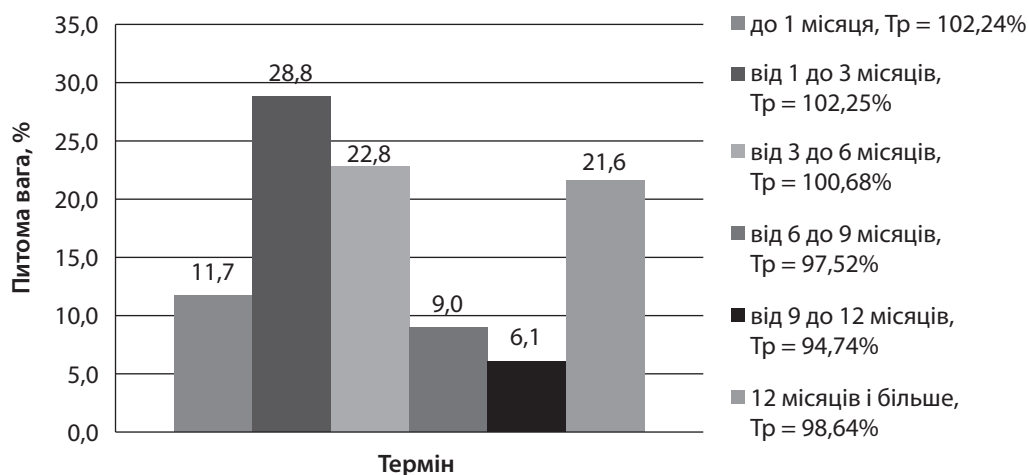

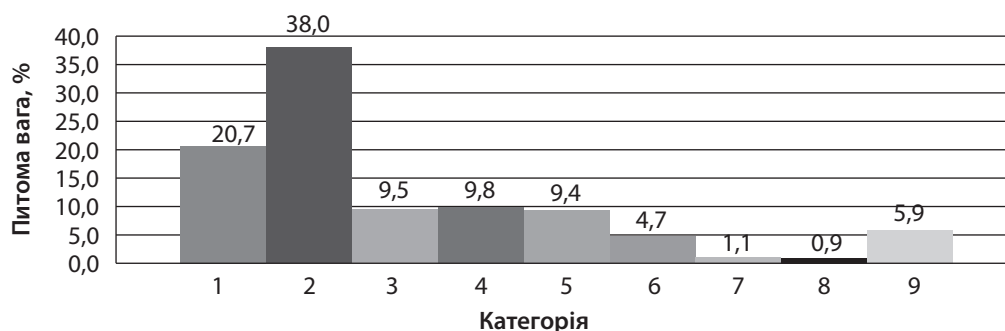
Рис. 3. Структура тривалості пошуку роботи (у % за 2018 р. і середньорічні темпи зростання питомої ваги за 2010–2018 рр.)

Джерело: складено за [2].

Результати аналізу, які представлено на рис. 4, свідчать про зміни у структурі зайнятості та у ВВП. Так, значна частина (майже 21%) є вивільненою з економічних причин, 38% звільнені за власним бажанням, але така форма звільнення найбільш прийнятна в Україні для звільнення та скорочення персоналу. Досить висока питома вага незайнятості після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів, тобто існує велика кількість випускни-

ків, які не можуть знайти роботу через непристосованість до ринку праці чи неактуальність отриманих знань і навичок. Сьогодні безробітна молодь – це не проста категорія з високим ризиком соціальної деградації, якій загрожує розвиток маргінальних якостей, деформація свідомості та громадських поглядів.

Ступінь реалізації людиною власного потенціалу знаходиться в прямій залежності від можливостей функціонування ринку праці: підвищення ефектив-

- 1 – Вивільнені з економічних причин, Тр = 94,34%
- 2 – Звільнені за власним бажанням, за угодою сторін, Тр = 104,27%
- 3 – Звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму, Тр = 99,36%
- 4 – Не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів, Тр = 94,43%
- 5 – Робота має сезонний характер роботи, Тр = 105,13%
- 6 – Не зайняті через виконання домашніх (сімейних) обов'язків тощо, Тр = 108,76%
- 7 – Звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії, Тр = 102,54%
- 8 – Демобілізовані з військової строкової служби, Тр = 94,51%
- 9 – Інші причини, Тр = 107,13%

Рис. 4. Структура безробітного населення за причинами незайнятості (у % за 2018 р. і середньорічні темпи зростання питомої ваги за 2010–2018 рр.)

Джерело: складено за [2].

ності функціонування ринку праці сприятиме як реалізації людиною свого потенціалу, так і зростанню на цій основі економіки країни. Проте глобальна фінансово-економічна криза та її наслідки означають, що світова економіка стикається з перспективою зростання тривалого безробіття, поглиблення бідності й нерівності, а докризовий рівень зайнятості відновиться лише через кілька років після поліпшення економічної ситуації [3, с. 10].

Кризові процеси, які відбуваються у площині відношень зайнятості, вимагають ґрунтовного психологічного осмислення та концептуальної розгляду найбільш актуальних проблемних аспектів. Передусім це стосується безробіття як ключового феномена кризи зайнятості, оскільки в умовах перманентного соціально-економічного занепаду економіки воно акумулює в собі як потенційні можливості для розвитку адаптивного потенціалу особистості, так і найбільш небезпечні ризики для її цілісного та повноцінного функціонування.

Європейський ринок праці також переживав певні зміни із фінансовою кризою 2008 р., для подолання якого перед нею ставилися певні завдання:

1. Реформування ринку праці за чотирма напрямками:

1.1. Залучення робітників пенсійного віку до праці, як це відбувається у скандинавських країнах та Нідерландах.

1.2. Зниження структурного безробіття шляхом провадження реформ у Данії та Великобританії.

1.3. Зниження безробіття серед молоді шляхом копіювання успішного досвіду Нідерландів.

1.4. Збалансування часткової та повної зайнятості для жінок як один зі шляхів підвищення середнього рівня зайнятості.

2. Розкриття повного потенціалу зростання сфери послуг:

2.1. Дерегуляція сфери надання послуг, яка ще залишається достатньо зарегульованою.

2.2. Збільшення продуктивності шляхом покращення регулювання ринків товарів, ресурсів та праці, підтримка більшої ефективності та професіоналізму в таких секторах економіки, як оптова та роздрібна торгівля, будівництво та транспорт.

2.3. Прискорення розвитку шляхом запровадження нових стандартів, освітніх послуг та інфраструктури.

2.4. Забезпечення розвитку по всьому Європейському Союзу.

3. Вирівнювання політики зростання та інновацій – застосування можливостей у зростання та інновацій саме у високотехнологічних і виробничих сферах, таких як експорт до зростаючих ринків, зелених технологій, довготривалих технологічних інновацій (нанотехнології, біотехнології, інше) шляхом:

3.1. Перегляду пріоритетності фінансування та фондування їх розвитку в бік підтримки фундаментальних і прикладних досліджень та інновацій.

3.2. Розвиток великомасштабних кластерів.

3.3. Удосконалення зв'язку між наукою, освітою та бізнесом.

3.4. Сприяння розвитку підприємницького духу.

Дані шляхи були виділені у 2010 р. і, як видно, стосуються передусім ринку праці. Зазначені заходи дали певні плоди – рівень безробіття в цілому по ЄС знизився.

Загальним орієнтиром розвитку служб зайнятості розвинених країн є принцип активації, що передбачає запровадження механізмів стимулювання й підвищення мотивації до зайнятості та забезпечення кращих можливостей шукачам роботи. Його ключовими елементами є: підсилення спроможності безробітного стати до роботи, стимулювання активнішого включення до пошуку роботи, а також формування мотивації до ефективної зайнятості замість орієнтації на отримання допомоги по безробіттю.

Але слід брати до уваги, що населення, не знайшовши себе на вітчизняному ринку праці, може податися до пошуку місця в інші країни. У країнах, що розвиваються, попит на робоче місце в різних місцях також корелюється з міграцією та мігрантами. Внаслідок міграцій міська робоча сила зростає швидше, ніж населення працездатного віку, що ще більше посилює тиск на міських ринках праці. В усьому світі близько 25 відсотків зростання міст обумовлюється міграцією. Водночас економічні кризи обумовлюють високий рівень зворотної міграції, коли мігранти не мають соціальних мереж у містах, переміщують частину пропозиції робочої сили назад у сільські райони.

За даними Світового банку, середнє збільшення кількості емігрантів на 10 відсотків у загальній чисельності населення країни, що розвивається, пов'язане зі скороченням бідності на 1,6 відсоткового пункту. Крім того, економічний аналіз показує, що збільшення тимчасової міграції в розвинутих країнах, включаючи низькокваліфікованих мігрантів, може приносити прибуток у розмірі 150 млрд дол. США щороку, однаково поділений між розвиненими та країнами, що розвиваються. Проте якщо міграція призведе до значної втрати кваліфікованої робочої сили в більш розвинутій економіці (тобто, йдеться про «відтік мізків»), то міжнародна міграція може мати негативні наслідки для країн [4].

У цьому плані політика щодо міжнародної міграції та зайнятості в країнах, що розвиваються, має бути більш послідовною, враховуючи багато взаємодій між двома явищами. Послідовна політика вимагає розуміння зв'язків та впливів між мобільністю, роботою та розвитком. З урахуванням нинішніх соціально-економічних проблем ця політика повинна здійснюватися шляхом зміцнення партнерських відносин між країнами походження та призначення, з особливим акцентом на проблемах з «відтоком мізків» [4; 5].

Формування міжнародного ринку праці відбувається двома шляхами:

1. Через міграцію трудових ресурсів і капіталу.
2. Шляхом поступового злиття національних ринків праці, внаслідок чого усуваються юридичні, національно-етнічні, культурні та інші перегородки між ними. Це приводить до утворення так званого «спільного ринку праці» [6].

Становлення міжнародного ринку праці є свідченням того, що процеси світової інтеграції відбува-

ються не тільки в економічній та технологічній галузях, а й дедалі ширше охоплюють сфери соціальних і трудових відносин, які стають нині глобальними. Це отримує відображення в координації, погодженні та зближенні соціальної політики різних країн, які мають неоднаковий досвід і законодавство в соціальній сфері.

Таке регулювання різнонаціональних соціальних структур відбувається в багатьох напрямках [7; 8]. Головні серед них: умови праці, способи найму та звільнення працівників; оплата праці, зокрема системи додаткових виплат; надання відпусток, вільних від роботи днів, тривалість робочого дня; соціальне страхування; надання різних пільг, у тому числі матеріального постачання, відпочинку і т. ін.

При аналізі структури ринку треба мати на увазі вплив держави та місцевих органів самоврядування, законодавства та інститутів, які склалися в країні та в країнах-сусідах, через те, що в більшості випадків потенційний робітник стає перед вибором не лише про зміну регіону країни, а й про зміну країни як місця проживання та роботи. З одного боку, безробіття є негативним соціально-економічним явищем, оскільки залишає поза межами суспільного виробництва частину економічно активного населення, здібності та якості якого могли б результативно використовуватись як економічний ресурс. З іншого – безробіття виступає природним явищем, і повністю його усунути неможливо. Адаже безробітні є своєрідним резервом для національної економіки, який вона може додатково залучити у випадку необхідності [9]. Але при еміграції висококваліфікованих працівників даний резерв може бути недостатнім, на що вказують експерт В. Сіденко та посадовці (наприклад, міністр соціальної політики України Андрій Рева).

Отже, можна стверджувати, що економічний розвиток країни є комплексним процесом, і розвиток одних елементів залежить від розвитку інших. Так, утримання всередині країни трудових ресурсів, їх розвиток залежить в тому числі від рівня розвитку соціально-економічного середовища взагалі. У результаті комплекс інструментів державного регулювання має включати інструменти як прямого впливу, так і непрямого, що може бути предметом подальшого дослідження.

ВИСНОВКИ

З аналізу структури зайнятості населення України за галузями економіки ми дійшли висновку, що зростає роль інформаційних технологій та телекомунікацій, державного управління та оборони, що зумовлюється тенденціями розвитку країни взагалі. У певних верств населення знання та навички неактуальні чи застаріли, що підтверджується періодом пошуку роботи та причинами незайнятості населення. Тому набуває актуальності пошук можливостей працевлаштування незайнятого населення, особливо в умовах глобалізації.

Аналіз сутності глобалізації свідчить про такі тенденції: зниження кордонів національних держав; збільшення ролі наднаціональних органів управління та великих транснаціональних підприємств тощо. Негативні риси глобалізації можна усунути влучно підібраними інструментами державного регулювання. Аналіз досвіду подолання кризових явищ в Європі свідчить, по-перше, що трудові ресурси відіграють одну з ключових ролей в сучасному світі; по-друге, що визначені заходи з активізації різних верств населення у різних видах діяльності дають позитивні результати розвитку економічної системи.

Для подолання негативних рис на ринку праці України, що були виявлені під час дослідження, нами пропонується використовувати такі заходи за напрямами.

Напрямок 1: Профорієнтація. Метою є спрямування професійних інтересів молоді за формулою: інформування – навчання – тестування – залучення, формування усвідомлених мотивів вибору певного виду діяльності, що забезпечить задоволення матеріальних і духовних потреб молоді.

Напрямок 2: Молодіжне підприємництво. Напрямок має сприяти розвитку молодіжного підприємництва, самозайнятості та ефективному просуванню молодих людей у підприємницькому середовищі.

Напрямок 3: Волонтерство. Мета: проведення заходів, спрямованих на залучення молоді до волонтерської діяльності.

Напрямок 4: Сприяння зайнятості. Передбачається стажування на робочих місцях і залучення до суспільно значущої діяльності як способу забезпечення вторинної зайнятості.

Усі зазначені заходи допоможуть підвищити рівень зайнятості населення, але не слід забувати про загальний розвиток соціально-економічного середовища та інфраструктури ринку праці, освіти та культури, інших сфер суспільного розвитку для найбільш повного задоволення потреб, перш за все економічно активного населення країни. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Акерлоф Дж.** Рынок «лимонов»: неопределенность качества и рыночный механизм. *THESIS: теория и история экономических и социальных институтов и систем.* 1994. № 5. С. 91–104.
2. Офіційна сторінка Державної служби зайнятості України. URL: <http://www.dsz.gov.ua>
- 3. Волкова О. В.** Ринок праці: навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2017. 624 с.
- 4. Vogel P.** The Youth Unemployment Crisis and the Threat of a "Generation Jobless". In: *Generation Jobless?* Palgrave Macmillan, London, 2015. P. 3–44.
- 5. Gregg P.** The impact of youth unemployment on adult unemployment in the NCDS. *The Economic Journal.* 2011. Vol. 111. Issue 475. P. 626–653.

6. USAID. Youth engagement in development: Effective approaches and action-oriented recommendations for the field. Washington, DC: USAID. 2014. URL: <https://gsdrc.org/professional-dev/jobs-unemployment-and-violence/>

7. Cramer C. Jobs, unemployment and violence. GSDRC Professional Development Reading Pack No. 10. Birmingham: University of Birmingham, 2015. URL: <http://www.gsdrc.org/docs/open/readingpacks/jobsunemployment.pdf>

8. Fay R. G. Enhancing the effectiveness of active labour market policies: Evidence from programme evaluations in OECD countries. *Labour Market and Social Policy Occasional Papers* No. 18, OECD : Paris, 2006.

9. Анри Малосс, глава Европейского экономического комитета: «Если Украина сможет развивать отношения и с ЕС, и с РФ, то станет раем для иностранных инвестиций». *Бизнес.* 2014. № 6. С. 17–20.

REFERENCES

"Anri Maloss, glava Yevropeyskogo ekonomicheskogo komiteta: «Eсли Ukraina smozhet razvivat otnosheniya i s YeS, i s RF, to stanet rayem dlya inostrannykh investitsiy»" [Henri Maloss, head of the European Economic Committee: "If Ukraine can develop relations with the EU and the Russian Federation, it will become a paradise for foreign investment"]. *Biznes*, no. 6 (2014): 17-20.

Akerlof, Dzh. "Rynok «limonov»: neopredelennost kachestva i rynochnyy mekhanizm" [The market for lemons: the uncertainty of quality and the market mechanism]. *THESIS: teoriya i istoriya ekonomicheskikh i sotsialnykh institutov i sistem*, no. 5 (1994): 91-104.

Cramer, C. "Jobs, unemployment and violence. GSDRC Professional Development Reading Pack No. 10". Birmingham: University of Birmingham, 2015. <http://www.gsdrc.org/docs/open/readingpacks/jobsunemployment.pdf>

Fay, R. G. "Enhancing the effectiveness of active labour market policies: Evidence from programme evaluations in OECD countries". In *Labour Market and Social Policy Occasional Papers* No. 18. Paris: OECD, 2006.

Gregg, P. "The impact of youth unemployment on adult unemployment in the NCDS". *The Economic Journal*, vol. 111, no. 475 (2011): 626-653.

Ofitsiina storinka Derzhavnoi sluzhby zainiatosti Ukrainy. <http://www.dsz.gov.ua>

"USAID. Youth engagement in development: Effective approaches and action-oriented recommendations for the field". Washington, DC: USAID. 2014. <https://gsdrc.org/professional-dev/jobs-unemployment-and-violence/>

Vogel, P. "The Youth Unemployment Crisis and the Threat of a "Generation Jobless"". In *Generation Jobless?*, 3-44. London: Palgrave Macmillan, 2015.

Volkova, O. V. *Rynok pratsi* [Labor market]. Kyiv: TsUL, 2017.